

Sygn. akt I KZP 16/15

UCHWAŁA

składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Dnia 28 stycznia 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jacek Sobczak (przewodniczący)

SSN Józef Dołhy (sprawozdawca)

SSN Tomasz Grzegorzczak

SSN Dorota Rysińska

SSN Barbara Skoczowska

SSN Andrzej Stępka

SSN Eugeniusz Wildowicz

Protokolant Ewa Sokołowska

przy udziale prokuratora Prokuratury Generalnej Aleksandra Herzoga oraz przedstawiciela Rzecznika Praw Obywatelskich Marty Kolendowskiej – Matejczuk oraz Zuzanny Rudzińskiej - Bluszcz po rozpoznaniu w Izbie Karnej na posiedzeniu w dniu 28 stycznia 2016 r., przedstawionego na podstawie art. 16 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2014 r., poz. 1648 ze zm.) oraz art. 60 § 2 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz. U. z 2013 r., poz. 499 ze zm.), wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 16 października 2015 r. o rozstrzygnięcie przez skład siedmiu sędziów Sądu Najwyższego rozbieżności w wykładni prawa występujących w orzecnictwie sądów powszechnych w zakresie dotyczącym następującego zagadnienia prawnego:

„Czy wydatki związane z oskarżeniem, o których mowa w art. 630 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 ze zm.) obejmują również wydatki poniesione przez oskarżonego na obrońcę z

wyboru w wypadku uniewinnienia go od części zarzucanych mu czynów lub częściowego umorzenia postępowania ?”

podjął uchwałę:

Wydatki związane z oskarżeniem, o których mowa w art. 630 k.p.k. to także wydatki poniesione przez oskarżonego w związku z ustanowieniem w sprawie jednego obrońcy z wyboru. W wypadku częściowego uniewinnienia oskarżonego lub częściowego umorzenia prowadzonego przeciwko niemu postępowania może on zatem domagać się od Skarbu Państwa w tej części zwrotu tych kosztów.

UZASADNIENIE

Rzecznik Praw Obywatelskich – działając na podstawie art. 16 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2014 r., poz. 1648 ze zm.) oraz art. 60 § 2 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz. U. z 2013 r., poz. 499 ze zm.), powołując jako przesłankę swego wystąpienia ujawnione rozbieżności w orzecznictwie sądowym – zwrócił się o rozstrzygnięcie przez powiększony skład Sądu Najwyższego zagadnienia prawnego, które zostało sformułowane w sposób następujący:

„Czy wydatki związane z oskarżeniem, o których mowa w art. 630 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 ze zm.) obejmują również wydatki poniesione przez oskarżonego na obrońcę z wyboru w wypadku uniewinnienia go od części zarzucanych mu czynów lub częściowego umorzenia postępowania?”

W uzasadnieniu wniosku Rzecznik Praw Obywatelskich w obszerny sposób przedstawił wyniki przeprowadzonego przez jego urząd badania orzecznictwa sądowego w poszczególnych okręgach apelacyjnych. Wyniki te dowodzą istnienia rozbieżności w orzecznictwie sądowym dotyczącym wykładni art. 630 k.p.k., nawet w orzecznictwie sądów działających w ramach tego samego okręgu apelacyjnego.

W zakresie wykładni art. 630 k.p.k. z jednej strony prezentowane jest stanowisko, że jeżeli oskarżony został uniewinniony jedynie od części zarzutów lub częściowo umorzono wobec niego postępowanie, nie przysługuje mu zwrot od Skarbu Państwa poniesionych przez niego wydatków na obrońcę z wyboru. W grupie orzeczeń, w których sądy zajęły takie stanowisko, wymienić należy postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 20 października 2010 r., II AKa 104/10 (OSASz 2011/3/44 – 46) oraz postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 14 września 2011 r., II AKz 613/11(Lex nr 1102938).

Zgodnie z drugim stanowiskiem, w razie częściowego uniewinnienia lub umorzenia postępowania w sprawach z oskarżenia publicznego, podstawę do zasądzenia od Skarbu Państwa na rzecz oskarżonego poniesionych wydatków stanowi art. 630 k.p.k. Do wydatków tych zaliczyć należy również koszty ustanowienia jednego obrońcy. W tej grupie orzeczeń wskazano na m.in. postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 16 grudnia 2011 r., II AKz 523/11 (Prok. i Pr. – wkł. 2013/9/36), postanowienia Sądu Apelacyjnego w Szczecinie: z dnia 23 lutego 2015 r., II AKa 134/12 oraz dnia 20 maja 2015 r., II AKz 163/15. Rzecznik Praw Obywatelskich wyraził pogląd, że zarówno wykładnia językowa, systemowa, jak i wzgląd na zasady konstytucyjne wynikające z art. 2, art. 32 ust. 1 i art. 42 ust. 2 Konstytucji, przemawiają za stanowiskiem, iż wydatki związane z oskarżeniem, o których mowa w art. 630 k.p.k., obejmują również wydatki poniesione przez oskarżonego na obrońcę z wyboru w wypadku uniewinnienia go od części zarzucanych mu czynów lub częściowego umorzenia postępowania.

Prokurator Prokuratury Generalnej, odnosząc się do wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich (dalej RPO), w pierwszej kolejności wskazał na spełnienie wymaganych przez ustawę przesłanek przedstawienia zagadnienia prawnego, przewidzianych w art. 60 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym – dostatecznie wykazano, iż w orzecznictwie sądów powszechnych ujawniły się rozbieżności w wykładni przepisu art. 630 k.p.k. Podkreślił przy tym, że warunkiem udzielenia przez Sąd Najwyższy odpowiedzi w formie uchwały nie jest wykazanie rozbieżności w tym przedmiocie w praktyce orzeczniczej sądów, lecz w wykładni prawa, przedstawionej w konkretnych orzeczeniach. Stąd nie mogą mieć w tym

przedmiocie znaczenia pisma prezesów poszczególnych sądów, prezentujących poglądy wyrażone przez sędziów danego okręgu czy apelacji. Dostatecznie jednak dowodzą istnienia rozbieżności w wykładni prawa załączone do wniosku RPO odpisy orzeczeń poszczególnych sądów, w których przedstawiono różne stanowiska w tym przedmiocie i argumenty mające za nimi przemawiać. Po wyrażeniu przekonania, że w tej sprawie zostały spełnione warunki do podjęcia uchwały przez powiększony skład Sądu Najwyższego, prokurator zaproponował sformułowanie następującego poglądu prawnego:

„W wypadku częściowego uniewinnienia oskarżonego lub częściowego umorzenia prowadzonego przeciwko niemu postępowania może on domagać się od Skarbu Państwa w tej części proporcjonalnego zwrotu kosztów ustanowienia obrońcy z wyboru.”

Sąd Najwyższy w składzie siedmiu sędziów zważył, co następuje:

Należy zgodzić się ze stanowiskiem prokuratora, że Rzecznik Praw Obywatelskich w swoim wniosku wykazał, iż w orzecznictwie sądów powszechnych występują zasadnicze rozbieżności w wykładni prawa, i to dokładnie w tym zakresie, jaki wskazano we wniosku. Uzasadnienie wniosku RPO wskazuje na dwa przeciwstawne stanowiska w zakresie wykładni art. 630 k.p.k.

Stanowisko pierwsze najpełniej zostało wyrażone w postanowieniu Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 20 października 2010 r. II AKa 104/10. Stwierdzono w nim, że „Sytuacja procesowa oskarżonego skazanego za jeden z kilku zarzuconych czynów nie jest tożsama z sytuacją w jakiej znalazłby się oskarżony, który zostałby całkowicie uniewinniony lub gdyby co do niego umorzono postępowanie w całości. Żaden przepis Kodeksu postępowania karnego nie przewiduje możliwości częściowego zwrotu wydatków poniesionych przez oskarżonego z tytułu ustanowienia w sprawie obrońcy, w sytuacji, gdy oskarżony od części czynów został uniewinniony.”

Uzasadniając to stanowisko Sąd Apelacyjny w Szczecinie podniósł, że żaden przepis nie przewiduje możliwości częściowego rozdzielenia wydatków poniesionych przez oskarżonego z tytułu ustanowienia w sprawie obrońcy w sytuacji, gdy od części czynów został uniewinniony. Zdaniem Sądu nie jest możliwe

sprecyzowanie finansowo nakładu pracy obrończej przypadającej na poszczególne zarzucane oskarżonemu czyny.

Poza tym, znaczenie miał dla Sądu Apelacyjnego argument, że wydatki związane z oskarżeniem to wydatki, o których mowa w art. 616 § 2 pkt 2 k.p.k. W przepisie tym mowa jest o wydatkach poniesionych przez Skarb Państwa. Jeśli chodzi o wydatki związane z ustanowieniem w sprawie obrońcy to, zdaniem Sądu Apelacyjnego, nie są one objęte tym pojęciem. Nie zostały one bowiem wymienione w art. 618 k.p.k.

Identyczne stanowisko zajął Sąd Apelacyjny w Katowicach w postanowieniu z dnia 14 września 2011 r., II AKz 613/11. Sąd ten stwierdził, że:

„W sytuacji gdy doszło do skazania za co najmniej jeden z czynów, zaś co do pozostałych nastąpiło uniewinnienie lub umorzenie postępowania, rację ma Sąd I instancji, że nie uzasadnia to zasądzenia na rzecz skazanego kosztów przez niego wyłożonych tytułem wynagrodzenia obrońcy za postępowanie przygotowawcze i postępowanie przed sądem I instancji. Obrońca podejmował bowiem działania co do wszystkich zarzucanych przestępstw, a więc także i tych, za które oskarżony został skazany w całym postępowaniu i obecnie nie sposób ocenić, jakiego nakładu pracy wymagała obrona w zakresie poszczególnych zarzutów.”

W uzasadnieniu tego postanowienia Sąd Apelacyjny powołał się na stanowisko zajęte we wcześniej przywołanym orzeczeniu Sądu Apelacyjnego w Szczecinie i w zasadzie powtórzył argumenty tam przytoczone.

Odmienny pogląd przedstawiono w postanowieniu Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 16 grudnia 2011 r., II AKz 523/11. W postanowieniu tym stwierdzono, że:

„Zgodnie z dyspozycją art. 626 § 1 k.p.k. w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie sąd określa, kto, w jakiej części i zakresie ponosi koszty procesu. Podstawę obciążenia Skarbu Państwa kosztami procesu w razie uniewinnienia oskarżonego lub umorzenia postępowania, w sprawach z oskarżenia publicznego, stanowi art. 632 pkt 2 k.p.k. W wypadku natomiast uniewinnienia oskarżonego od części z zarzucanych mu przestępstw lub częściowego umorzenia postępowania, w sprawach z oskarżenia publicznego, podstawę do zasądzenia od

Skarbu Państwa na rzecz oskarżonego poniesionych przez niego uzasadnionych wydatków, w tym z tytułu ustanowienia jednego obrońcy z urzędu, stanowi art. 630 k.p.k."

Wprawdzie w zacytowanym fragmencie tego orzeczenia, podawanym w publikatorach jako jego teza, znajduje się odniesienie do kosztów obrony z urzędu, jednak stanowisko Sądu Apelacyjnego, argumenty przedstawione w jego uzasadnieniu, odnoszą się do ustanowienia obrońcy z wyboru.

Uzasadniając swoje stanowisko Sąd Apelacyjny we Wrocławiu odwołał się do wykładni historycznej art. 632 k.p.k. Przepis ten, przed nowelizacją z 2007 r., przewidywał w razie uniewinnienia oskarżonego lub umorzenia postępowania, w sprawach z oskarżenia publicznego, możliwość zwrotu całości lub części wynagrodzenia jednego obrońcy jedynie w „uzasadnionych wypadkach”. W wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lipca 2006 r., SK 21/04, to ograniczenie uznane zostało za niezgodne z zasadą demokratycznego państwa, zasadą równego traktowania obywateli oraz zasadą prawa do obrony. Jego konsekwencją była zmiana tego przepisu, prowadząca do powinności zasądzenia wynagrodzenia, co wynika z wykreślenia części tego przepisu umieszczonej poprzednio w art. 632 pkt 2 k.p.k. *in fine*. W związku z tym, że w przepisie brak obecnie zastrzeżenia, iż dotyczy on tylko sytuacji, gdy oskarżonego uniewinniono od wszystkich czynów, przyjąć należy, że nie ogranicza się do takiej sytuacji. „Nie można przecież zapominać, że wyrok sądu rozstrzygający w przedmiocie winy, w sprawie złożonej przedmiotowo, zawiera orzeczenia dotyczące odrębnie każdego z czynów zarzucanych, zarówno wtedy, gdy ich treścią jest uniewinnienie od jednego lub kilku przestępstw, jak również wtedy, gdy sąd uniewinnia oskarżonego od popełnienia każdego z przestępstw objętych zarzutami aktu oskarżenia.”

Za tym stanowiskiem przemawiają również względy wynikające z wykładni funkcjonalnej. Sąd podkreślił, że skoro oskarżony został uniewinniony choćby od jednego zarzutu, to zarzut ten był bezzasadny, a postępowanie godziło w konstytucyjnie gwarantowane prawa człowieka. Inaczej niż sądy apelacyjne, których orzeczenia zostały wcześniej przytoczone, Sąd Apelacyjny we Wrocławiu położył nacisk na to, że takie postępowanie nie było zasadne „w całości”. Przeciwnie stanowisko uzasadniane jest twierdzeniem, że w sytuacji, o której mowa

w art. 630 k.p.k. całe postępowanie nie było bezzasadne, skoro oskarżony nie został uniewinniony od wszystkich zarzutów, czy też nie zostało w całości umorzono. Tym samym, Sąd Apelacyjny inaczej rozłożył ciężar znaczenia okoliczności częściowej zasadności i niezasadności zarzutów w postępowaniu złożonym przedmiotowo. Tymczasem wysokość wynagrodzenia obrońcy byłaby niższa, gdyby obok zarzutów, które okazały się zasadne, nie postawiono oskarżonemu zarzutów niezasadnych. Nie chodzi przy tym jedynie o wielość zarzutów, ale także o to, że wykazanie niewinności wymaga zwiększonego nakładu pracy.

Przeciwnie zapatrywanie oznaczałoby, że prawo do obrony nie doznaje pełnej ochrony, rodzi poczucie pokrzywdzenia przez organy państwa. Po bezzasadnym oskarżeniu oskarżony pozostałby jedynie z satysfakcją wynikającą z wyroku uniewinniającego i świadomością, że władza państwowa całkowicie ignoruje koszty, jakie poniósł on, aby wykazać niesłuszność prowadzonego przeciwko niemu postępowania.

Sąd Apelacyjny we Wrocławiu odniósł się również do argumentu sformułowanego w postanowieniu Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 20 października 2010 r., II AKa 104/10. Wbrew poglądom tego Sądu, w art. 630 k.p.k. brak odniesienia jedynie do wydatków Skarbu Państwa. Zawarte tam sformułowanie „wydatki związane z oskarżeniem” nie zawiera ograniczeń. Znaczenie dla jego wykładni ma również obecna treść art. 632 pkt 2 k.p.k., w której brak uznaniowości co do określenia podmiotu ponoszącego koszty w razie uniewinnienia lub umorzenia postępowania. Brak jest przy tym racji przemawiających za tym, że przepis ten odnosi się do wszystkich kosztów, a przepis art. 630 k.p.k. do części kosztów, ale przy tym tylko do niektórych kosztów, tj. bez kosztów ustanowienia obrońcy.

Istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia przedstawionego zagadnienia prawnego, ma wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lipca 2006 r., SK 21/04, (OTK-A 2006 nr 7, poz. 88). W wyroku tym Trybunał przyjął, że art. 632 pkt 2 k.p.k. w zakresie, w jakim ogranicza możliwość przyznania osobie uniewinnionej w sprawie z oskarżenia publicznego zwrotu kosztów wynagrodzenia obrońcy jedynie

do „uzasadnionych wypadków” jest niezgodny z art. 2, art. 32 ust. 1 i art. 42 ust. 2 Konstytucji.

W uzasadnieniu wyroku stwierdzono m. in., że „(...) zasada odpowiedzialności za wynik procesu ma szczególne znaczenie w postępowaniu w sprawach z oskarżenia publicznego, a utrzymanie dotychczasowych zasad zwrotu kosztów obrony z wyboru prowadziłoby do dalszego obciążania osób niewinnych kosztami często obiektywnie nieuzasadnionych działań organów władzy.”

Z kolei w uzasadnieniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 października 2011 r., SK 39/09 (OTK-A 2011, nr 8, poz. 84), wyrażono pogląd, że „regulacje prawne nie mogą powodować sytuacji, w której osoba uzyskująca rozstrzygnięcie zgodne ze stanowiskiem zajmowanym przez siebie w postępowaniu sądowym, nie mogłaby domagać się uwzględnienia poniesionych przez nią wydatków. (...) Z przepisów rozdziału 70 k.p.k. wyłania się w sposób niebudzący wątpliwości reguła, zgodnie z którą koszty procesu ponosi ten, kto je spowodował.”

Jeśli chodzi o wypowiedzi doktryny, to wprost do tego zagadnienia odnieśli się jedynie S. Steinborn i K. Eichstaedt. Komentując art. 630 k.p.k. pierwszy z tych autorów stwierdził, że z przepisu tego wynika, iż oskarżonemu nie przysługuje zwrot poniesionych wydatków. W judykaturze znaleźć można także inne stanowisko w tym przedmiocie, ale zdaniem S. Steinborna, brzmienie art. 630 k.p.k. wskazuje, że chodzi w nim o wydatki poniesione przez Skarb Państwa. Z drugiej strony podkreślił on, że oskarżenie o kilka czynów może prowadzić do zwiększenia kosztów obrony, dlatego w razie częściowego umorzenia postępowania lub uniewinnienia oskarżonego od niektórych zarzutów uzasadnione byłoby orzeczenie zwrotu wydatków w części odnoszącej się do owych zwiększonych kosztów. Wymaga to jednak odejścia od wyników wykładni językowej i systemowej na rzecz argumentów natury konstytucyjnej. Powołując się na wyrok TK z dnia 26 lipca 2006 r. SK 21/04, stwierdził, że nie ma uzasadnienia, aby przywołane w tym wyroku argumenty odnieść jedynie do uniewinnienia od wszystkich zarzutów (S. Steinborn w: L. K. Paprzycki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz Tom II, Warszawa 2013, s. 1532 – 1533). Z kolei K. Eichstaedt w komentarzu do art. 630 k.p.k. powołał się na postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 16 grudnia 2011 r., II AKz 523/11, które zostało wyżej omówione. Z zestawienia art.

630 k.p.k. z art. 632 pkt 2 k.p.k. można wnosić, że autor dostrzega między tymi przepisami różnice jedynie dotyczące przesłanek ich zastosowania, a nie w odniesieniu do rodzajów kosztów, jakich one dotyczą (K. Eichstaedt w: D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2013, s. 1481).

Przechodząc do rozstrzygnięcia przedstawionego zagadnienia prawnego, stwierdzić należy, że wykładnia językowa art. 630 k.p.k. nie prowadzi do jednoznacznego rezultatu. W przepisie tym ustawodawca wskazał, że „w sprawach z oskarżenia publicznego, jeżeli oskarżonego nie skazano za wszystkie zarzucane mu przestępstwa, wydatki związane z oskarżeniem w części uniewinniającej lub umarzającej postępowanie ponosi Skarb Państwa”.

Rozważenia wymaga zatem, jak należy rozumieć określenie „wydatki związane z oskarżeniem”. Przepisy ogólne działu XIV k.p.k. nie zawierają takiego pojęcia. Sformułowanie „wydatki” występuje w przepisach art. 616 § 1 pkt 2 i § 2 pkt 2 k.p.k., art. 618 k.p.k., art. 619 § 1 k.p.k., art. 620 k.p.k. i art. 621 § 1 k.p.k. Stosownie do treści art. 616 k.p.k. do kosztów procesu należą koszty sądowe oraz uzasadnione wydatki stron, w tym z tytułu ustanowienia w sprawie jednego obrońcy lub pełnomocnika. Z kolei koszty sądowe obejmują opłaty oraz wydatki poniesione przez Skarb Państwa od chwili wszczęcia postępowania. Rodzaje tych ostatnich wydatków określone zostały w art. 618 § 1 k.p.k. w sposób otwarty, poprzez użycie zwrotu „w szczególności”. Wydawać by się mogło *prima vista*, że do „wydatków związanych z oskarżeniem” (art. 630 k.p.k.), nie zaliczają się „uzasadnione wydatki stron” (art. 616 § 1 pkt 2 k.p.k.), lecz jedynie wydatki określone w art. 618 § 1 k.p.k. Reguły wykładni systemowej i funkcjonalnej nakazują jednak odwołać się również do treści art. 632 pkt 2 k.p.k. w aktualnym brzmieniu. Przepis ten określa zasadę ponoszenia kosztów procesu (a więc kosztów, o których mowa w art. 616 k.p.k.) w wypadku uniewinnienia oskarżonego lub umorzenia postępowania. W obecnej postaci przepis ten nakazuje poniesienie kosztów procesu przez Skarb Państwa w razie uniewinnienia oskarżonego lub umorzenia postępowania w sprawach z oskarżenia publicznego, „z wyjątkiem należności z tytułu udziału adwokata lub radcy prawnego w charakterze pełnomocnika pokrzywdzonego, oskarżyciela posiłkowego albo innej osoby, a także z tytułu obrony oskarżonego w sprawie, w której oskarżony skierował przeciwko sobie podejrzenie popełnienia czynu

zabronionego.” Zatem *a contrario*, w pozostałych wypadkach zasada zwrotu kosztów procesu obejmuje także zwrot wydatków poniesionych przez oskarżonego z tytułu ustanowienia w sprawie jednego obrońcy.

Zasada odpowiedzialności za wynik procesu wskazuje jednoznacznie, że określenie „uniewinnienie oskarżonego lub umorzenie postępowania” nie może być rozumiane inaczej, niż określono to w art. 630 k.p.k., a więc także w odniesieniu do uniewinnienia lub umorzenia postępowania w części. Zatem pojęcie „wydatki związane z oskarżeniem” obejmuje poniesione przez oskarżonego koszty obrony dotyczące zarzutów, co do których umorzono postępowanie, bądź co do których oskarżony został uniewinniony. Trafnie prokurator wskazuje, że wykładnia celowościowa prowadzi do przyjęcia, iż w takim wypadku uzasadniony jest zwrot poniesionych przez oskarżonego kosztów ustanowienia w sprawie jednego obrońcy tylko w takim zakresie, w jakim doszło do uniewinnienia oskarżonego lub umorzenia prowadzonego przeciwko niemu postępowania.

Z przedstawionych wyżej względów Sąd Najwyższy, orzekając w składzie siedmiu sędziów, udzielił odpowiedzi jak w uchwale.